

DE TIJD VAN JE LEVEN ...

WILMA
VOLLEBERGH

Oratie 15 februari 2008
Universiteit Utrecht

Jeugd in veranderende
culturele contexten

De tijd van je leven...

Jeugd in veranderende culturele contexten

© 2008: Wilma Vollebergh

2008, Journey Press The Netherlands

isbn: 978-90-78729-03-7

nur: 741

vormgeving: www.fotografica-nijmegen.nl

De tijd van je leven ...

Jeugd in veranderende culturele contexten

Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar
in de Algemene Sociale Wetenschappen aan de Faculteit Sociale Wetenschappen
van de Universiteit Utrecht, op vrijdag 15 februari 2008

Wilma Vollebergh

voor Wim

De tijd van je leven...

Mijnheer de Rector Magnificus, geachte toehoorders,

Graag wil ik mijn oratie beginnen met een citaat:

Oudejaarsavond, 1947

'Hij opende de deur en trad binnen. Naast de kachel zat zijn vader in de leunstoel te lezen. Zijn moeder lag op de divan. Hij deed de deur zacht achter zich dicht. 'Ik moet maar heel gewoon iets zeggen,' dacht hij. 'Het ligt aan mij.' 'Frits,' vroeg zijn moeder met een slaperige stem, 'hang je je jas op een hanger bij de kachel, als hij nat is. Regent het buiten?' 'Ja,' antwoordde hij, 'binnen niet.' 'Hij ligt naast het buffet,' zei ze. 'Ja,' zei hij, raapte de hanger op, schoof de schouders van zijn jas er overheen, en hing de haak over de kamerrichel boven de schuifdeuren. 'Kijk,' dacht hij, 'zie toe hoe het licht binnenvalt in de kamer. Licht is het niet, maar onvolledige duisternis.' 'Wat doen we vanavond, moeder?' vroeg hij. 'Wie komen er?' 'We zijn vanavond gezellig met ons drieën thuis,' antwoordde ze. [...] 'Het is pas kwart voor drie,' dacht hij, 'en toch komt deze dag vol, zo goed als elke andere.' (Reve, 1947).

Winter, 2008

Enige tijd geleden lag er een envelop in mijn postvakje, die daar eigenlijk niet thuis hoorde. Hij was geadresseerd aan ASW in Utrecht, t.a.v. Onderzoek. In de envelop zat een vragenlijst die was ingevuld door een vijftienjarige jongen.

De vragenlijst geeft een wel heel herkenbaar beeld van de generatie van tegenwoordig. De jongen zit op het atheneum, behoort daarmee tot de beter opgeleide jongeren. De lijst begint onschuldig, met de bekentenis dat hij maar een of twee keer per week ontbijt, en thuis snoep, koekjes, chips en frisdrank gewoon zelf kan pakken zoveel als hij wil. Dat doet hij dan ook elke dag meer dan eens. Alcohol nuttigen staat ook al lang op zijn repertoire. Hij was tien toen hij zijn eerste glas dronk. In de afgelopen maand had hij meer dan tien keer alcohol gedronken en was hij drie keer dronken geweest. Nu drinkt hij naar eigen zeggen in het weekend elke dag alcohol (drie dagen dus, want het weekend begint op vrijdag), en wel meer dan twintig glazen op een dag. In het uitgaanscircuit drank kopen is daarbij voor hem geen enkel probleem, geeft hij aan, want in de gelegenheden waar hij uitgaat doen ze nooit moeilijk over leeftijdsgrenzen. We mogen hieruit afleiden dat hij ook niet geheel onbemiddeld is. Zelfs als we er van uitgaan dat hij overdrijft en we het door hem aangeduide drankgebruik halveren (een nogal aanmatigende aanname, overigens, want we weten uit verschillende studies dat deze hoeveelheden niet ongebruikelijk zijn op deze leeftijd), dan nog mogen we concluderen dat deze heer per week minimaal zo'n 30 euro aan drank uitgeeft (een heel conservatieve schatting), maandelijks minimaal 130 euro dus. Verder geeft de jongen aan dat hij al vaak seksueel contact heeft gehad. Over condoomgebruik hoeft hij zich geen zorgen te maken, want hij heeft een vaste vriendin en die gebruikt de pil.

Er bestaat een woord voor dit jeugdige leefpatroon: welvaart. Dit is wat de welvaart heeft gedaan met onze kinderen.

Verlenging en verzelfstandiging van de jeugdfase

Wat deze veranderingen in de tijd ons leren, is in het kort de wet van het uitdijende moratorium. In het jeugdonderzoek werd, jaren geleden al, de term moratorium geïntroduceerd voor de fase waarin lichamelijke rijpheid en de groei van cognitieve en fysieke vermogens jongeren in staat stellen om tal van volwassen verantwoordelijkheden op zich te nemen, terwijl hun maatschappelijke positie het dragen van deze verantwoordelijkheden, en de daarbij behorende status, niet toelaat. Een periode kortom met veel keuzemogelijkheden maar nog niet zo veel verantwoordelijkheden. Deze discrepantie - gekoppeld aan de hormonale veranderingen en onrust die deze met zich mee kunnen brengen - verklaart de *Sturm und Drang* van adolescenten. Deze redenering is de basis voor tal van theorieën over adolescent gedrag, waaronder de zeer invloedrijke theorie van Moffitt (1991) die het zogenaamde *adolescence limited* probleemgedrag onder meer verklaart uit de *maturity gap* die zich in deze leeftijdsfase voordoet.

Exit kindertijd, entree volwassenheid

De belangrijkste transitie, die voor het ontstaan van een relatief verzelfstandigde jeugdfase van belang zijn, zijn enerzijds transitie die het einde van de kindertijd markeren en anderzijds die het begin van het volwassen leven markeren. Vroeger - ik spreek over de tijd van *De avonden*, 1947, en de jaren vijftig en zestig, dus niet echt heel vroeger - lagen deze twee transitie dicht bij elkaar. Vandaag de dag zijn ze - in elk geval in Nederland - van elkaar losgemaakt. De exit uit de kindertijd lijkt zich op steeds jongere leeftijd af te spelen, terwijl de entree in de volwassenheid steeds verder wordt uitgesteld. Ik geef hiervan wat voorbeelden.

Seksualiteit en reproductie

Een van de belangrijkste transitie's in de jeugdfase bestaat uit de biologische rijping en het aangaan van seksuele relaties, symbolisch voor de exit uit de kindertijd. In de tijd van onze ouders was deze overgang voor grote groepen mensen onlosmakelijk verbonden met huwelijk en het krijgen van kinderen. Tegenwoordig heeft in Nederland gemiddeld een derde van de zestienjarigen al seksuele gemeenschap gehad (Van Dorsselaer e.a., 2007). Maar de daarbij behorende intrede in de volwassenheid: reproductie - paarvorming, kinderen krijgen, gezinsvorming - is aanzienlijk naar achter in de levensloop verschoven. Momenteel krijgen vrouwen in Nederland gemiddeld op de leeftijd van 29 jaar hun eerste kind.

Tien tot vijftien jaar geaccepteerde, actieve maar niet reproductieve seksualiteit in de levensloop is een historisch novum. Om puur technische (het ontbreken van betrouwbare anticonceptie) maar ook om ideologische en religieuze redenen (de onlosmakelijke verbinding tussen seksualiteit en huwelijk) heeft een dergelijke periode in de menselijke levensloop nooit eerder in de menselijke geschiedenis - laat staan in de evolutie - zich voorgedaan.

Arbeidsmarkt en onderhoudsplicht

Een andere transitie is die van de arbeidsmarkt en de financiële onafhankelijkheid. Ook nu begeven jongeren zich op jonge leeftijd voor kleine baantjes op de arbeidsmarkt. Dat begint in de adolescentie op het moment dat ouders nog steeds de financiële verantwoordelijkheid voor het onderhoud van hun kinderen dragen.

Het moment waarop het inkomen echter nodig is om anderen - kinderen, een gezin - te onderhouden ligt vele jaren later. Individualisering en welvaart kleuren deze periode. Er zijn twee elementen waar ik vandaag de aandacht op zou willen vestigen.

In de eerste plaats het fenomeen dat het steeds normaler wordt om kinderen en adolescenten voor hun inspanningen te betalen. Waar het vroeger - ik spreek nu over mijn eigen adolescentietijd - nog normaal was om op de kinderen van anderen te passen zonder daar geld voor te vragen, daar is oppassen nu een van de meest lucratieve bijbaantjes. Kinderen worden steeds jonger, op basis van een soort contract, voor hun werkzaamheden betaald. (Ik citeer: vier euro per uur voor op de bank hangen met chips en cola.)

Op de tweede plaats het fenomeen dat jongeren al het door hen verdiende geld zelf mogen houden. Waar nog niet zo lang geleden ook in Nederland kinderen een soort oudedagsvoorziening voor hun ouders vormden, daar is nu bijna het omgekeerde het geval. De korting bijvoorbeeld, die wij als ouders bij AH krijgen omdat onze zoon daar de vakken vult, wordt rechtstreeks overgemaakt naar zijn rekening. *Hij* krijgt dus de korting die *wij* verdienen met het inkopen van *zijn* eten.

Het NIBUD waarschuwt ouders al jaren vergeefs voor het (vrijwel) gratis laten thuiswonen van hun kinderen als ze eenmaal een baan hebben. Ook al hebben de kinderen de leeftijd en de middelen om voor zichzelf te zorgen, de ouders staan hun kinderen toe om mee te eten uit de pot, zonder die mee te spekken. Geen wonder dat kinderen ook in Nederland steeds langer thuis wonen en de transitie naar de financiële onafhankelijkheid uitstellen. In Italië spreekt men al van *Hotel Mama*.

10

ijd van je leven...

Het nettoresultaat is een enorm vrij te besteden kapitaal, dat heeft geleid tot een geheel op jongeren afgestemde markt voor uitgaan en vrijetijdsbesteding, voor elektronische speeltjes, internet en nog heel veel andere zaken waar u en ik te weinig van afweten om hier een overzicht te kunnen geven.

Verzelfstandigde jeugdfase in een welvarende samenleving

De creatie van een verzelfstandigde jeugdfase, door het uit elkaar lopen van deze transitie, vindt niet plaats in een vacuüm, maar in een zeer welvarende samenleving. Die drukt duidelijk zijn stempel op de levensstijl die wij bij jongeren in deze fase aantreffen. Ik noem twee kenmerken van deze levensstijl.

Alcohol en drugs

Op steeds jongere leeftijd maken adolescenten deel uit van een op jongeren gerichte uitgaansmarkt waar alcohol en drugs gebruikt worden. De middelen zijn makkelijk beschikbaar, de financiën zijn voorhanden. En omdat alcohol en drugs de pret verhogen (laten we het maar toegeven: het kan de feestpret zeer verhogen om aangeschoten te zijn, of een lachkick te krijgen van een jointje), is de drempel om te gaan gebruiken zeer laag. Onze generatie, die hiervan voor het eerst de vruchten heeft geplukt, weet daar alles van. Wij zijn ook degenen die de jongeren van vandaag dit gedrag hebben aangeleerd, door hen thuis op zeer jonge leeftijd alcohol te schenken en tolerant te zijn jegens het gebruik van cannabis.

12

De tijd van je leven...

Er is veel voor te zeggen om het drinken van het eerste glas alcohol als een exit uit de kindertijd te zien, zelfs als de ouders die de alcohol schenken, dat niet zo bedoeld hebben. De symbolische waarde van dit glas is groot en de invloed van de ouders neemt aanzienlijk af als het drinken van alcohol eenmaal tot het reguliere gedrag behoort. Dat laatste is, met name bij alcohol, op steeds jongere leeftijd het geval, zoals landelijke cijfers laten zien (Monshouwer e.a., 2005, Van Dorsselaer e.a., 2007). Op zestienjarige leeftijd hebben bijna alle jongeren (90%) met alcohol kennis gemaakt, en rond de 40% met cannabis (Monshouwer e.a., 2004).

Als u zich de vijftienjarige scholier uit mijn inleiding nog voor de geest haalt, bedenk dan dat er geen enkele studie in Nederland is uitgevoerd die aannemelijk maakt dat het alcoholgebruik van deze jongen in zijn jonge volwassenheid (18-24 jaar) zal dalen. Integendeel. Het NEMESIS-onderzoek liet zien, dat maar liefst 20% van de jongeren van 18-24 jaar voldoet aan de criteria voor de diagnose van drankmisbruik of -afhankelijkheid (Bijl e.a., 1998). Dat betekent voor relatief veel jongeren een jaar of tien van bovenmatig alcoholgebruik, met alle risico's van dien.

Globalisering en digitalisering van de leefwereld

Een tweede kenmerk waar ik even bij stil wil staan is de globalisering en digitalisering van de leefwereld. Toen mijn vader zijn eerste huis kocht in Nijmegen vroeg de verkoper waar hij vandaan kwam. Mijn vader kwam uit Castenraay, vlakbij Venray. 'Dat is zes uur gaans van hier', sprak de man, rekenend met een looptempo van vijf kilometer per uur. Ik heb het nu over 1960. 'Maar ik was al aan de fiets gewend', zei mijn vader.

Vandaag de dag overbruggen jongeren niet alleen digitaal, maar ook in levende lijve duizenden kilometers met groot gemak en alsof dat de gewoonste zaak is. Met *Google Earth* bekijken zij de wonderlijkste plekken op de wereld. Zij bellen via *Skype* voor een habbekrats over de hele wereld en internet - dat overigens nog niet zo lang bestaat - is voor hen het venster op een wereld die steeds dichterbij komt en steeds makkelijker te bereizen is. Een kilometer is niets meer. Zes uur gaans van hier ligt India.

De wereld wordt steeds kleiner, en de effecten daarvan worden in de dagelijkse leefwereld van jongeren zichtbaar. Via de digitale media komt de volwassen wereld ongecensureerd op steeds jongere leeftijd de kinderwereld binnen. We mogen ons zelfs afvragen of er in deze context nog wel sprake kan zijn van een afzonderlijke kinderwereld, waaraan adolescenten zich zouden moeten ontworstelen.

We hebben het hier ook over de eerste jongeren in Nederland die op school en latere opleiding al te maken kunnen krijgen met een populatie van tientallen nationaliteiten en etniciteiten, vooral in de randstad en in de vier grootste steden van Nederland.

Moratorium is eigenlijk niet het goede woord meer voor deze verzelfstandigde jeugdfase. Er wordt ten volle gebruik gemaakt van de mogelijkheden die deze leeftijdsfase biedt voor het exploreren van alternatieven in levensroutes zonder daarbij al te veel risico's te lopen. Nederlandse jongeren behoren tot de gelukkigste jongeren in de hele wereld. Zij hebben de tijd van hun leven.

Verzelfstandigde jeugdfase: witte plek in jeugdonderzoek

De implicaties van deze veranderingen voor het gedrag van jongeren zijn eigenlijk opmerkelijk weinig onderzocht in Nederland. Wel komen in onderzoek thema's van het hiervoor genoemde aan de orde, maar die worden dan tamelijk geïsoleerd onderzocht. Dat is jammer, want ik ben er van overtuigd dat het jeugdonderzoek zeer gebaat zou zijn bij meer aandacht voor de dynamiek en de samenhang in deze culturele ontwikkelingen, en de implicaties hiervan voor psychologische ontwikkelingen in de jeugdfase.

In het meer gedragswetenschappelijke onderzoek is in de afgelopen decennia daarentegen het zwaartepunt sterk verschoven in de richting van theorievorming over het belang van de fysiologie en de biologie. Het gaat daarbij niet om de sociale biologie van onderzoekers als De Waal, maar om de individuele biologie zoals die zich manifesteert in stress-reactiviteit, neuropsychologische deficiënties en genetica. Inmiddels gaan echter ook in deze kringen stemmen op voor een *hunt for candidate environments* in aanvulling op de *gene hunt*, het onderzoek waarbij gezocht wordt naar de genen die verantwoordelijk zijn voor de individuele kwetsbaarheid van mensen (Rutter, Moffitt & Caspi, 2006).

Een beschrijvende opsomming van kenmerken van de jeugdfase biedt wel een aardig inkijkje in de jeugdfase, maar geeft onvoldoende aanknopingspunten voor een dergelijk onderzoek. Om de invloed van bepaalde omgevingskenmerken op de ontwikkeling van adolescenten en jongvolwassenen aannemelijk te maken, moeten we immers niet alleen causale effecten aantonen, maar we moeten ook begrijpelijk

maken welke mechanismen voor deze effecten verantwoordelijk zijn (Caspi, Moffitt & Rutter, 2006; Moffitt, 2005).

Voor het langdurig bovenmatig gebruik van alcohol, cannabis en andere drugs lijkt mij dat relatief eenvoudig. Dat het gebruik van deze middelen bepaalde biologische effecten heeft, bijvoorbeeld op de ontwikkeling van de hersenen, weten we, al weten we hier minder van dan we zouden willen. Dit is een van de thema's waarnaar wij de komende jaren zeker onderzoek zullen blijven doen. Vandaag wil ik mij echter vooral richten op de omgevingsinvloeden met een minder zichtbare - maar daarom niet minder aanwezige - link naar psychologische ontwikkelingen.

Om het belang hiervan vast te stellen moeten we eerst analyseren wat de psychologisch relevante dimensies in deze situaties zijn. Deze vormen een voorwaarde voor het optreden van psychologisch relevante omgevingseffecten, en in het verlengde hiervan voor het optreden van persoons-omgevingsinteracties. Wat we dus eigenlijk nodig hebben is een taxonomie van situaties op basis van onderliggende psychologisch relevante dimensies, een soort situationele tegenhanger van de constructie van persoonlijkheidstypes op basis van clusters van persoonlijkheidskenmerken.

Zonder te willen suggereren dat ik nu volledig ben, wil ik twee dimensies introduceren, die bij een dergelijke exercitie van belang zijn.

Stress

In het onderzoek naar de ontwikkeling van psychische problemen en probleemgedrag is het stress-kwetsbaarheidsmodel een van de belangrijkste theoretische modellen voor het begrijpen van het belang van de omgeving.

In het kort, veronderstelt dit model dat individuele kwetsbaarheid (gedefinieerd in termen van individuele, biologische, genetische of individueel psychologische persoonlijkheidskenmerken) predisponeert tot de ontwikkeling van probleemgedrag, maar niet altijd en niet zonder meer. Omgevingskenmerken zullen voor een belangrijk deel bepalen of deze individuele kwetsbaarheid tot expressie komt. Het stress-kwetsbaarheidsmodel legt de nadruk op het belang van stress in de omgeving.

De dimensie die hier van belang is, is de mate waarin een bepaalde situatie stress genereert. Hiervan zijn in het onderzoek veel voorbeelden gegeven, zoals traumatische ervaringen, mishandeling en verwaarlozing in de kindertijd, die diepgaande effecten hebben op de psychologische - zelfs biologische - ontwikkeling, en daarom jaren later nog detecteerbaar blijven. De hypothese is hier niet alleen, dat stressvolle situaties psychologisch relevante uitkomsten zullen genereren (angst, agressie, de ontwikkeling van psychische problematiek), maar ook dat deze uitkomsten vooral zullen optreden bij bepaalde mensen. Kwetsbare mensen zullen gevoeliger zijn en sterker op de stress in de omgeving reageren.

Gedragsalternatieven

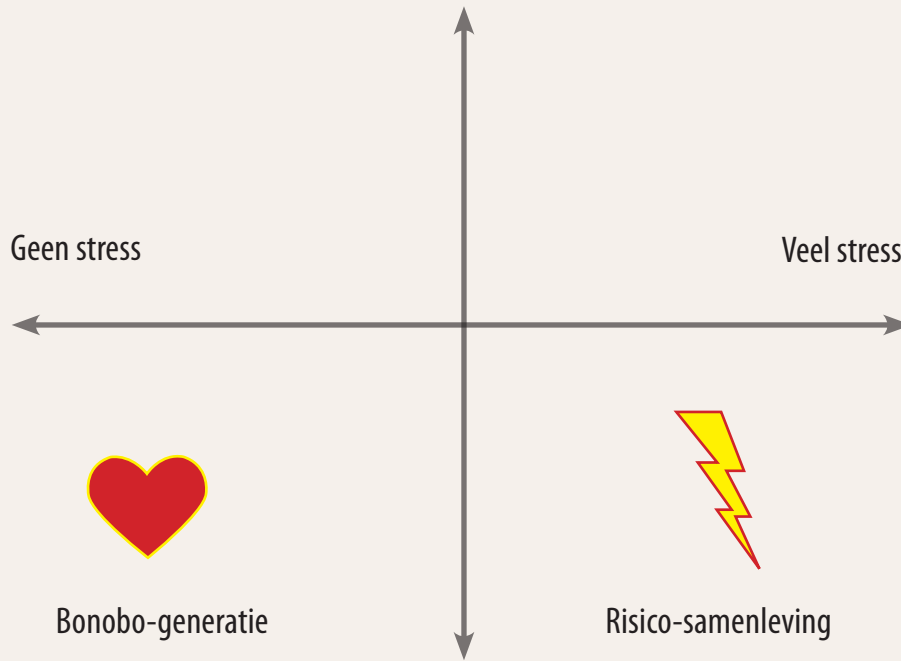
Een tweede dimensie zouden we kunnen baseren op de tegenstelling tussen situaties die (bijna) geen gedragsalternatieven bieden versus situaties met veel gedragsalternatieven. We zouden dit 'sterke' versus 'zwakke' situaties kunnen noemen, of gestructureerde versus ongestructureerde omgevingen.

Een eenvoudig voorbeeld van een sterke situatie is: het zitten in een restaurant nadat men daar gegeten heeft. Normaal gesproken zal het gedrag van de eters voorspelbaar zijn en maar één uitkomst kennen: afrekenen. Individuele verschillen zullen aan deze voorspelling weinig bijdragen (hooguit aan de hoogte van de rekening). Ons dagelijks leven zit vol met dergelijke voorspelbare situaties die grotendeels dicteren hoe wij ons gedragen.

Een eenvoudig voorbeeld van een zwakke situatie is: een middag alleen thuis zijn zonder verplichtingen. Hoe wij ons in een dergelijke situatie gedragen is niet gedictieerd en de verschillen in hoe wij ons dan gedragen zullen groot zijn.

Sterke situaties laten dus weinig gedragsalternatieven toe en zullen voorspelbaar gedrag opleveren. Zwakke situaties laten veel meer variatie toe. Belangrijk voor ons nu is dat in zwakke situaties ook de individuele verschillen het meest pregnant zijn. Hiervan zijn in voorafgaand onderzoek mooie voorbeelden gegeven. Zo bleek dat het verschil tussen een- en twee-eiige tweelingen sterker is in een ongestructureerde situatie (een speelkamer setting waarin de kinderen hun omgeving vrij konden exploreren) dan in een gestructureerde situatie (een taakopstelling waarin de kinderen aan een aantal opdrachten moesten voldoen).

Sterke situaties:
Geen gedragalternatieven

Zwakke situaties:
Veel gedragalternatieven

Ook liet eerder onderzoek zien dat genetische invloeden op het gedrag van kinderen sterker zijn in het contact met vreemden dan in het contact met de eigen moeder.

Ons gedrag in zwakke situaties correspondeert dus sterker met onze individuele verschillen dan ons gedrag in sterke situaties (Caspi & Moffitt, 1993). Het belang van individuele verschillen is dus sterk afhankelijk van het type situaties dat wij daarvoor als uitgangspunt nemen. We moeten niet zomaar overal naar de invloed van individuele verschillen zoeken, want die zijn lang niet altijd even relevant.

Naar een taxonomie van situaties

Er is geen dwingende reden om aan te nemen dat de twee dimensies gecorreleerd zijn. Met andere woorden: sterke noch zwakke situaties zijn a priori stressvol. De eenvoudige voorbeelden die ik zonet gaf, zijn voorbeelden van weinig stressvolle sterke en zwakke situaties. Ik kan ook voorbeelden geven van stressvolle varianten: Het gehoorzaamheidsexperiment van Milgram - hier in Utrecht bewerkt door mijn collega's Meeus en Raaijmakers (1984) - zou een goed voorbeeld kunnen zijn van een sterke situatie (bijna iedereen is gehoorzaam, en individuele verschillen voorspellen weinig variatie in uitkomsten) die als zeer stressvol wordt ervaren. Dit type situaties is bij uitstek geschikt voor het oproepen van psychologische reacties als 'aangeleerde hulpeloosheid', geleerd hebben dat in situaties van stress geen ontsnapping mogelijk is. Een voorbeeld van een stressvolle zwakke situatie is: 's avonds laat de weg kwijtraken in een wat louche buurt van een onbekende grote stad in een land waar men de taal niet van spreekt.

We kunnen de twee dimensies dus hypothetisch als onafhankelijke dimensies gebruiken voor de constructie van een taxonomie van situaties.

Deze taxonomie zouden we kunnen gebruiken bij een analyse van de psychologische effecten van de verschillende situaties waarin jongeren in de geschetste jeugdfase hun tijd doorbrengen, hierbij rekening houdend met de effecten van sociale selectie (dat bepaalde jongeren voor bepaalde situaties zullen kiezen). Dat beschouw ik als een mooie uitdaging voor ons onderzoek naar de ontwikkeling van probleemgedrag in de adolescentie.

Bonobo-generatie

Als we de door ons geschetste verzelfstandigde jeugdfase proberen te begrijpen met behulp van deze taxonomie, dan zien we dat deze veel kenmerken heeft van zwakke situaties. De gedragsalternatieven in het leven van jongeren en jongvolwassenen zijn schier eindeloos. We hoeven maar te denken aan het scala aan opleidingen en beroepen, aan vrijetijdsbestedingen, de enorme uitbreiding van mogelijkheden voor kennismaking met leeftijdgenoten en voor experimenteren met relaties en seksualiteit.

Deze grote toename van gedragsalternatieven is vaak geïnterpreteerd in termen van de risico-samenleving. Omdat de standaardroute - de standaardbiografie - van jongeren plaats heeft gemaakt voor een grote keuze aan levensroutes, lijkt de onzekerheid en daarmee de stress in het leven van jongeren toegenomen. Dat is een groot contrast met de uitgestippelde en soms dodelijk saaie route uit de tijd van

De avonden. Zeker, problemen genoeg, we hoeven maar te denken aan het bovenmatig alcohol- en druggebruik, aan de schooluitval (die in Nederland in vergelijking met de rest van Europa schrikbarend hoog is op alle opleidingsniveaus, ook de universiteiten hebben hierin hun deel), aan verhoogde criminaliteit onder invloed van de *maturity gap*.

Maar daarnaast verdedig ik vandaag zeker ook de stelling dat over het geheel genomen de stress in het leven van het grootste deel van de jongeren in Nederland wel meevalt. In vergelijking met jongeren in het buitenland is het niveau van welbevinden van Nederlandse jongeren hoog, de sociale ondersteuning in hun directe omgeving is vaak van hoge kwaliteit, zij kunnen het gemiddeld goed met hun ouders en hun vrienden vinden en ze ervaren hun leven als plezierig en aangenaam (UNICEF, 2007). We zouden hen met enige frivoliteit kunnen betitelen als de bonobo-generatie.

De Waal (2006) beschrijft in zijn laatste boek het sociale leven van primaten, die een even grote genetische verwantschap met ons hebben als de chimpansees: de bonobo's. Hij zegt over hen het volgende: 'We moeten niet voorbijgaan aan ons andere naaste familielid, de bonobo, die pas de vorige eeuw is ontdekt. Bonobo's zijn een zorgeloos stelletje met gezonde seksuele driften. Ze zijn vreedzaam van aard en logenstraffen daarmee het idee dat wij een louter bloeddorstige stamboom hebben' (p. 11). De Waal trekt in dit boek regelmatig parallellen tussen de vredelievende bonobo-samenleving en het leven in gebieden als Nederland, waar ondanks de bevolkingsdichtheid weinig agressie voorkomt. De verleiding om parallellen te trekken tussen de groepsfenomenen die hij in zijn boek beschrijft en de belangrijkste

kenmerken van de jeugdfase in Nederland, is simpelweg te groot om te weerstaan. Zijn beschrijvingen doen ook wel denken aan de al veel eerder gemaakte cross-culturele vergelijking van Hofstede. Die heeft de Nederlandse samenleving bij uitstek feminien genoemd, door onze nadruk op samenwerking, egalitaire relaties en een goede verstandhouding tussen ondergeschikten en leidinggevenden (Hofstede, 1984).

Deze karakterisering van de jeugd in Nederland opent een paar thema's voor ons jeugdonderzoek, die het bestaande onderzoek goed kunnen aanvullen. Ik zou de stelling wel aandurven dat het sociale vermogen van Nederlandse jongeren eigenlijk veel opzienbarender is dan hun antisociale potentieel. Tijdens grootschalige popevenementen in Nederland bijvoorbeeld (Lowlands, Noorderslag, Pinkpop) is vooral sprake van vreedzame coëxistentie. Wij laten dat beeld wellicht wat al te gemakkelijk vertroebelen door de aandacht voor incidenten. Wij zouden dan ook in

navolging van De Waal de tegenhanger van agressie en conflict veel nadrukkelijker in ons onderzoek moeten opnemen, ook omdat wij daarvan kunnen leren hoe agressie en geweld tegen te gaan. We besteden hier veel minder aandacht aan dan aan onze bloeddorstige en agressieve neigingen, zoals een eerste check in de psychologische abstract-bestanden liet zien. Thema's als agressie, conflict en antisociale gedragingen zijn vele malen populairder dan thema's als empathie, verzoening, troost, generositeit, liefde, vriendschap, zorgzaamheid; emoties en vaardigheden die minstens zo fundamenteel tot ons gedragsrepertoire behoren en die de kwaliteit van ons leven diepgaand beïnvloeden.

Het onderzoek zou er op gericht moeten zijn te achterhalen hoe jongeren deze vermogens inzetten om deze culturele veranderingen het hoofd te bieden en de risico's in deze jeugdfase te transformeren tot uitdagingen. Niet alleen longitudinaal onderzoek, maar ook meer experimenteel onderzoek, bij voorkeur in natuurlijke settings, verdient daarbij aanbeveling.

Ik denk dat bestudering van deze thema's veel te winnen heeft bij een koppeling aan een tweede thema, dat rechtstreeks voortvloeit uit het voorafgaande: de wetmatigheden op groepsniveau als aanvulling op wetmatigheden in onze individuele gedragingen. De groepsdynamica heeft ons geleerd dat het gedrag van mensen in groepen onderhevig is aan tal van voorspelbare wetmatigheden op groepsniveau. Zo ontwikkelen zich binnen groepen altijd hiërarchische structuren en altijd bondgenootschappen. Sociale posities binnen groepen kennen vaak een opmerkelijke consistentie en zijn vaak moeilijk te veranderen.

Ik durf de hypothese op te werpen dat, niet alleen het belang van individuele verschillen, maar ook het belang van groepsdynamische wetmatigheden - of iets uitdagender geformuleerd: onze sociale biologie - toeneemt naarmate de situatie minder gestructureerd is..

De vrijheid, die het gevolg leek van de ontworsteling aan de gestructureerde situaties, wordt als het ware aan banden gelegd door sociale wetmatigheden in de groep waartoe wij behoren. Individuele verschillen kunnen in dit type situaties wellicht goed voorspellen in welke posities binnen groepen bepaalde individuen terecht zullen komen. Zo neemt Moffitt (1991) in haar theorie over *adolescence-limited problem behaviour* aan dat antisociale jongeren in groepen van leeftijdgenoten dominant zullen zijn, en daarom geïmiteerd zullen worden. Dit is een van de minder bestudeerde maar wel essentiële aspecten van haar verklaring voor de tijdelijke stijging van criminaliteit in de adolescentie. Er is opmerkelijk weinig systematisch onderzoek in Nederland naar het belang van groepsdynamische processen voor de verklaring van gedrag van jongeren. Ik denk dat ook hier nog een wereld te winnen is. En ook hier verwacht ik het meest van meer experimentele studies in aanvulling op longitudinaal onderzoek. Onder meer omdat de report bias in vragenlijsten het ons onmogelijk maakt om dit soort processen via zelfrapportage te onderzoeken.

Conclusie

Ik sluit af. Er is in Nederland een langdurige verzelfstandigde jeugdfase ontstaan, die gekenmerkt wordt door een scala aan keuzemogelijkheden en vrijheden. Tal van risico's zijn inherent aan deze fase: bovenmatig gebruik van alcohol en drugs, toename van criminaliteit, seksuele risicogedragingen, een bombardement aan gewelddadige beelden in de digitale media. Maar vandaag wil ik ook betogen dat de aandacht voor deze risico's ons het zicht heeft benomen op het feit dat de revolutionaire culturele veranderingen van de laatste decennia door de meeste jongeren in geborgenheid en zonder al te veel risico's zijn opgevangen. Er is een enorm sociaal potentieel onder jongeren. De kwaliteit van hun sociale netwerken is hoog en zij voelen zich goed. Zij hebben de tijd van hun leven.

Slechts een beperkte minderheid van jongeren slaagt er niet in de nieuwe mogelijkheden te benutten en haakt af. In een welwarende samenleving als de onze zouden we dat onaanvaardbaar moeten vinden. Dat rechtvaardigt een meer exclusieve focus op probleemgroepen in het jeugdbeleid. De meeste jongeren redden het immers prima en hebben helemaal geen extra steun of bemoeienis nodig. Het zou de moeite kunnen lonen om veel beter na te gaan hoe we het enorme sociale potentieel onder jongeren beter kunnen benutten.

Dankwoord

Tot slot wil ik enkele woorden van dank uitspreken.

Ik dank het College van Bestuur van de Universiteit Utrecht voor het in mij gestelde vertrouwen. Bijzondere dank gaat uit naar Willem Koops, decaan van de Faculteit Sociale Wetenschappen, voor de voortvarendheid en het vertrouwen waarmee hij mij de gelegenheid gaf om een leerstoel aan zijn faculteit te bekleden. Ik hoop dat wij ooit de tijd zullen vinden om samen te werken aan de thema's die ons verbinden.

Mijn collega's bij Algemene Sociale Wetenschappen, in het bijzonder de hoogleraren Louk Hagendoorn, Trudie Knijn en Maykel Verkuyten, dank ik voor de vriendelijke ontvangst en voor de mogelijkheid die mij binnen de ASW is geboden om een interdisciplinair programma over jeugd te ontwikkelen. Het jeugdonderzoek in Nederland, waaraan ook mensen uit ons programma deelnemen, is al decennia lang interdisciplinair van aard. Voor de ontwikkeling van ons onderzoeksprogramma biedt ASW daarom mijns inziens een heel natuurlijke omgeving, vooral als wij er in slagen om vanuit ons departement vruchtbare samenwerking te onderhouden met de jeugdonderzoekers bij pedagogiek en psychologie. Ik verheug me op de verdere samenwerking met Aafke Komter, Wim Meeus, Maja Dekovic, Micha de Winter, Marcel van Aken en Bram Orobio de Castro.

De collega's binnen mijn leerstoelgroep dank ik heel hartelijk voor de welwillendheid waarmee zij allen bereid zijn geweest om energiek aan de ontwikkeling van dit onderzoeksprogramma bij te dragen. Inmiddels hebben wij een fantastische groep

kunnen opbouwen, waarbinnen de verhoudingen collegiaal zijn en de stemming vaak vrolijk. Ik zie ons graag als de bonobo's van de faculteit, en heb alle vertrouwen in onze toekomstige samenwerking. Een bijzonder woord van dank voor Tom ter Bogt, die de afgelopen twee jaar een steunpilaar is bij de ontwikkeling van ons gezamenlijke programma.

Er zijn veel collega's die het plezier in mijn werk aanzienlijk vergroten. Ik kan hen hier niet allen met name noemen. Het TRAILS-consortium heeft mij in de afgelopen jaren veel mogelijkheden geboden om het onderzoek naar middelengebruik en probleemgedrag bij jongeren een mooie impuls te geven. Het HBSC-team Nederland biedt een prachtige infrastructuur om jongeren in Nederland in internationaal vergelijkend onderzoek in de gaten te houden. Mijn collega's op het Trimbos-instituut zijn een blijvende bron van inspiratie en samenwerking. Wij hebben geweldige mogelijkheden voor het uitwerken van nieuwe plannen.

Mijn familie en vrienden vormen de basis van mijn leven. Mijn waardering voor de bonobo's komt rechtstreeks voort uit het plezier dat ik met jullie heb. Trouw is het toverwoord. Zo veel mensen, zo lang al in mijn leven. Met jullie voel ik mij een bevoorrecht mens.

Tot slot mijn allerliefsten. Tom en Steef, fantastische zoons, de exit uit jullie kindertijd heb ik met verwondering gevolgd. Ik geniet graag mee met de tijd van jullie leven. Wim, mijn man, de tijd van mijn leven heb ik met jou. Forever yours. Aan jou draag ik deze oratie op.

Ik heb gezegd.

Referenties

Bijl, R.V., Van Zessen, G., Ravelli, A. (1998). Prevalence of psychiatric disorder in the general population: results of the Netherlands Mental Health Survey and Incidence Study (NEMESIS). *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 33, 587-595.

Caspi, A. & Moffitt, T.E. (1993). When do individual differences matter? A paradoxical theory of personality coherence. *Psychological Inquiry*, 4, 247-271.

De Waal, F. (1996). *Van nature goed*. Amsterdam/Antwerpen: Contact.

De Waal, F. (2006). *De aap in ons. Waarom we zijn wie we zijn*. Amsterdam/Antwerpen: Contact.

Hofstede, G. (1984). *Culture's consequences. International differences in work-related values*. London: Sage.

De Jong, A., Van den Brink, W., Ormel, J., Wiersma, D. (1999). *Handboek psychiatrische epidemiologie*. Maarssen: De Tijdstroom.

Meeus, W. & Raaijmakers, Q. (1984). *Gewoon gehoorzaam*. Dissertatie Universiteit Utrecht.

Meeus, W., De Goede, M., Kox, W. & Hurrelmann, K. (eds.) (1992). *Adolescence, careers, and cultures*. Berlin/New York: Walter De Gruyter.

Moffitt, T.E. (1993). Adolescence-limited and life-course persistent antisocial behaviour: a developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701.

Moffitt, T.E. (2005). The new look of behavioural genetics in developmental psychopathology: gene-environment interplay in antisocial behaviors. *Psychological Bulletin*, 131, 533-554.

Moffitt, T.E., Caspi, A. & Rutter, M. (2006). Measured gene-environment interactions in psychopathology. *Perspectives on Psychological Science*, 1, 5-27.

Monshouwer, K., Van Dorsselaer, S., Gorter, A., Verdurmen, J. & Vollebergh, W. (2004). *Jeugd en riskant gedrag. Kerngegevens uit het peilstationsonderzoek 2003*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Reve, G (1947). *De avonden*. Amsterdam: Bezige Bij.

Rutter, M., Moffitt, T.E. & Caspi, A. (2006). Gene-environment interplay and psychopathology: multiple varieties but real effects. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47, 226-261.

UNICEF (2007). *Child poverty in perspective: an overview of child well-being in rich countries. A comprehensive assessment of the lives and well-being of children and adolescents in the economically advanced nations*. Firenze: UNICEF Innocenti Research Centre.

Van Dorsselaer, S., Zeijl, E., Van Den Eeckhout, S., Ter Bogt, T. & Vollebergh, W. (2007). HBSC 2005. *Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Prof. dr. W.A.M. Vollebergh studeerde sociale psychologie in Nijmegen. Zij werkte van 1982 tot 1998 bij de sectie Jeugdstudies van de Universiteit Utrecht. Daar promoveerde zij op onderzoek naar tolerantie bij jongeren en gaf zij onderwijs over psychosociale problemen in de adolescentie. Vanaf 1998 was zij werkzaam in het programma Psychiatrische Epidemiologie van het Trimbos-instituut in Utrecht. Als programmahoofd was zij verantwoordelijk voor grootschalig onderzoek naar middelengebruik en psychische problemen bij jongeren en volwassenen. Daarnaast was zij vanaf 2001 verbonden aan de universiteit in Nijmegen als bijzonder hoogleraar Cross-culturele Pedagogiek.

Per 1 januari 2006 werd Wilma Vollebergh in Utrecht benoemd tot hoogleraar Sociale Wetenschappen. In deze hoedanigheid ontwikkelde zij een onderzoeksprogramma over jeugd in veranderende culturele contexten en een nieuwe interdisciplinaire academische master op dit thema.

